

סוג הבחינה: בגרות לבתי ספר על-יסודיים
 מועד הבחינה: קיץ תשס"ה, 2005
 מספר השאלון: 011202

מדינת ישראל
משרד החינוך התרבות והספורט

ה ב נ ה ו ה ב ע ה

2 יחידות לימוד

הוראות לנבחן

- א. משך הבחינה: שלוש שעות וחצי.
- ב. מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה שני פרקים.
 פרק ראשון – הבנה – 50 נקודות
 פרק שני – הבעה – 50 נקודות
 סה"כ – 100 נקודות
- ג. חומר עזר מותר בשימוש: אין.
- ד. הוראה מיוחדת: הקפד על כתב ברור ועל תקינות הלשון, על כתיב נכון ועל פיסוק הגיוני.

כתוב במחברת הבחינה בלבד, בעמודים נפרדים, כל מה שברצונך לכתוב כטיוטה (ראשי פרקים, חישובים וכדומה).
 רשום "טיוטה" בראש כל עמוד טיוטה. רישום טיוטות כלשהן על דפים שמחוץ למחברת הבחינה עלול לגרום לפסילת הבחינה!

ההנחיות בשאלון זה מנוסחות בלשון זכר ומכוונות לנבחנות ולנבחנים כאחד.

בהצלחה!

פרק ראשון – הבנה (50 נקודות)

קרא את המאמר ואת הקטע שאחריו, וענה על כל השאלות 1-6.

מאמר א'

שתי הכנפיים של הציפור היהודית בת-זמננו

(מעובד על פי חלקו הראשון של מאמר מאת ע' לרמן* וא' רטיג**,

מתוך **ארץ אחרת**, גיליון 23, אוגוסט-ספטמבר 2004)

בקטע מוכר ומשעשע מתוך סרטו של אפרים קישון, "סלאח שבת"י", נגלה יותר מִטֶפֶח מהניגוד המאפיין את יחסי הגומלין בין יהודים אמריקנים לבין ישראל. בסצנה זו בסרט מוצגת חלקת יער של קק"ל, ובה שלט ועליו שמו של הנדבן האמריקני שתרם לנטיעת העצים בחלקה. השלט מוחלף שוב ושוב לפי שם הנדבן התמים, שהיה מגיע לביקור במקום כדי לראות את חלקת היער שנקראת על שמו. 5

במשך שנים רבות, רבות מדי, היה זה כמעט כל הסיפור: שורשים נטועים בארץ כנגד הכסף מאמריקה, ושלט הקושר לכאורה בין שני העולמות. ואולם חשוב להותיר מאחורינו את הדימוי הזה: לא משום ש"הדוד (מאמריקה) מת" – אלא משום שאנו הולכים ונעשים שקולים ושווי ערך אלה לאלה, הן במספר (חמישה מיליון וחצי בכל ארץ) והן במחוזות היצירה וההגות היהודית. מדינת ישראל הריבונית והקהילה היהודית באמריקה אלו הן שתי הכנפיים של הציפור היהודית בזמננו. 10

היהודים בישראל ובארצות-הברית מייצגים את שתי האסטרטגיות המוצלחות להישרדות היהודית בתקופה המודרנית. ישראל מימשה את הרעיון של הקמת מדינה ליהודים ו"החזרת היהודים להיסטוריה". באמריקה אנו עדים למהפכה מעניינת לא פחות: הדת והתרבות היהודית עברו בה תהליך מורכב וחסר-תקדים של אמריקניזציה רעיונית וחברתית. אין מדובר רק בהסתגלות לתרבות לאומית חדשה; היהדות האמריקנית מבוססת גם על חשיבה אידאולוגית שחתרה לבנות קהילה מודרנית, פרי הניסיון ההיסטורי והאינטלקטואלי המיוחד של ארצות-הברית. רעיונות אחרים, כמו אוטונומיה יהודית במזרח אירופה, התבוללות או נסיגה מרצון אל תוך הגטאות, נכרתו בשואה או נדחקו לשולי ההיסטוריה. שתי הקהילות היהודיות – הישראלית והאמריקנית – הן שירשו אפוא את עיקרי הדברים שנותרו מהעולם היהודי הישן. ייתכן שמאז חורבן בית שני לא נוצר מבנה כזה שבו החיים היהודיים מרוכזים בשתי קהילות עיקריות. זוהי מציאות חדשה שהתהוותה בהדרגה. עלינו להכיר בכך שבראשית המאה ה-21 הזיקה בין יהדות ארצות-הברית לישראל היא עמוד התווך של העם היהודי. הזיקה בין שתי הקהילות היהודיות הללו מורכבת ואף מבלבלת: מחד גיסא, שוררים ביניהן קשרים הדוקים של משפחתיות ומחויבות, ששורשן בשותפות היסטורית ודתית; מאידך גיסא קיים ביניהן פער שמקורו בחוסר ידע ובאי-הבנות על רקע הבדלים תרבותיים. מערכת יחסים זו טעונה וסבוכה יותר ממערכות היחסים בין ישראל לכלל קהילה יהודית אחרת בתפוצות. 20 25

* ד"ר ערן לרמן – לשעבר קצין מודיעין, וכיום מנהל המחלקה לישראל ולמזרח התיכון בוועד היהודי-אמריקני.

** אדוארד רטיג – רב ומשפטן, המכהן כמשנה למנהל המחלקה לישראל ולמזרח התיכון בוועד היהודי-אמריקני.

לעתים המפגש בין ישראלים ליהודים אמריקנים הוא מחמם ומרנין לב, אך מעת לעת הדברים מגיעים לידי חיכוכים, זעם וניכור, למשל בשאלת "מיהו יהודי", המתפרצת מדי כמה שנים ומותירה בכל פעם צלקות חדשות. 30

כינון של הבנה והזדהות הדדית בין שני חלקי העיקריים של העם היהודי, שיאפשרו לקיים דיאלוג אמתי ואף לתאם ביניהם מהלכים, אינו רק ערך בפני עצמו; זהו גם מכשיר מדיני ראשון במעלה ומגן חברתי וערכי מפני הידרדרותן של שתי החברות לגישה צרה ומסתגרת. אולם הניסיון לקיים דיאלוג משמעותי נתקל תכופות בקשיים. רוב הקשיים נובעים מהבדלים סביבתיים-תרבותיים. 35

דור ההגירה ההמונית עבר מזמן מן העולם. הנכדים, הנינים ובני הנינים הישראלים של קלרה ואדל מברדיצ'ב, שעלו ארצה בשנות העשרים של המאה הקודמת, והצאצאים של שבעת אחיהן שהיגרו באותה העת לניו-יורק, אינם מסוגלים עוד לקיים קשר המבוסס על מטען של מורשת תרבותית משותפת וחיבה עמוקה. שני ענפי המשפחה היו לענף "ישראלי" וענף "אמריקני". 40

יש לתת לקהילות החיות משני עברי האוקיינוס הזדמנויות וכלים לפיתוח מודעות ורגישות הדדיות כדי להעמיק את הקשר ביניהן. לשם כך אין מנוס מלהתמודד עם רמת הידע הנמוכה להחריד בישראל בנוגע ליסודות התרבות האמריקנית הגבוהה (שאינה רק מוצרי צריכה להמונים, אלא גם הרעיונות שכווננו את הדגם הפוליטי והחברתי האמריקני). באותה מידה חשוב להתמודד עם חוסר הידע הקיים באמריקה בכל הנוגע לחיים ולחברה בישראל. לשם כך נדרשות גישה חדשה ויוזמות חינוכיות בהיקף נרחב. 45

נציג כאן מאפיין אחד הממחיש את המשותף לשתי הקהילות אך גם את המפריד ביניהן. בשנת 1968 עמד סגן הרמטכ"ל דאז, עזר וייצמן, לצאת לוויינגטון לשיחות רגישות מאין כמותן על רכישת מטוסי קרב מארצות-הברית. "כיצד להציג את ישראל?" שאל וייצמן את ראש הממשלה דאז, לוי אשכול, "כאומה נרדפת של פליטים הנאבקים על קיומם בסביבה עוינת ותלויים ברצונה הטוב של ארצות-הברית, או שמא כבעלת ברית חסונה, חזקה, שאפשר לסמוך עליה כשותפה אסטרטגית?". בכל גרסה הייתה מידה של אמת וגם יתרון טקטי לישראל. אשכול, כדרכו, נשען על היידיש מבית אבא ואמר: "תן להם את 'שמרון דער נעבעכדיקער' " (שמרון המסכן). קשה למצוא ניסוח קולע יותר למתחים ולסתירות הפנימיות המאפיינים את הדרך שבה אנו מציגים את עצמנו כעם ואת הדרך שבה הקהילה היהודית-אמריקנית והאוכלוסייה היהודית בישראל מציגות את עצמן זו בפני זו. 50

יהודי אמריקה מרבים להציג את עצמם בפני הישראלים מנקודת הראות של "שמשונונות": אמריקה היא הפזורה הגדולה והחזקה ביותר שידעה ההיסטוריה היהודית, אשר נטלה על עצמה להתמודד במובן העמוק ביותר עם קביעתו של הרב ייץ (יצחק) גרינברג. לפי קביעה זו אחד מלקחי השואה הוא כי חוסר אונים הוא מצב לא מוסרי. יהודי אמריקה, כקולקטיב, נשבעו שלעולם לא יהיו עוד חסרי אונים, והם נחושים להתייצב מול האויבים ולהגן על עצמם. 60

אמנם בניגוד לישראל הריבונית, העוצמה היהודית האמריקנית אינה צבאית, אלא תרבותית, כלכלית ופוליטית, אך יש בה משום מענה ללקחי המאה העשרים הדומה למענה של ישראל. כמו כן, יספרו היהודים האמריקנים לבני דודיהם הישראלים שהפזורה האמריקנית היא אחת הפזורות היצירתיות ביותר בהיסטוריה היהודית. בסגנון "שמשון" הם מונים אלפי סטודנטים ומאות מרצים, מתגאים בתחיית היצירה היהודית וקובעים בביטחון (אשר מרגיז לא מעט ישראלים), שהגישה הציונית הקלסית בדבר שלילת הגולה ודעיכתה אינה נכונה בנוגע ליהדות אמריקה.

מנגד, ישראלים שומעים גם לא מעט מסרים מיהודי ארצות-הברית, שבהם הם בוחרים להציג את עצמם בתפקיד ה"מסכן": ראשית, היהודים האמריקנים מביעים את חרדתם בשל היותם קבוצת מיעוט (כיום הם פחות מ-2% מאוכלוסיית ארצות-הברית). שנית, בעקבות ההתבוללות הם חוששים שמא לא יהיו להם בבוא העת נכדים יהודים. מטרידה אותם הסוגיה אם אלה מהנכדים שידבקו בזהותם היהודית, יגלו מחויבות לעם היהודי בכללותו, או שמא יראו את עצמם כיהודים רק במובן הדתי-אמריקני הצר, ולא יתפסו את עצמם כחלק מן הלאום היהודי.

מן הצד הישראלי נשמעת תערובת דומה ומרתקת של מסרים מנוגדים, ועיקרה: "אנחנו חזקים, אנחנו לא יהודים כמו פעם, אלא יהודים עם צבא. אנחנו יכולים להילחם בנחישות באויבינו. אבל אנחנו גם סובלים, פגיעים וזקוקים לעזרתכם". יהודים אמריקנים המבקרים היום בישראל נתקלים בפתקים בחנויות במרכז העיר ירושלים המכריזים על הנחות מיוחדות לאורחים האמיצים. המסר הוא: "אנו זקוקים לחיבוקכם החם, כי אנחנו כאן לבד. אנו זקוקים לגילויי החיבה".

האתגר העומד לפנינו הוא אפוא להפוך את השיח הישראלי ואת השיח האמריקני למובנים זה לזה ולגרום לישראלים וליהודים האמריקנים להבין ששתי דרכי ההתבוננות על מצב היהודים הן נכונות בנוגע לכל אחת מהקהילות: גם כאן וגם שם יש ל"שמשון" עוצמה חסרת תקדים. עם זאת, חרדתו של ה"נעבעכדיקער", ה"מסכן", אכן אינה חסרת יסוד, והיא חלק מהלך הרוח בשתי הקהילות. מי שמתייחס לחרדות של ישראלים רק מזווית הראייה של העוצמה הפוליטית וההסברתית של יהדות אמריקה ואינו מגלה רגישות לקשייה הצבאיים-ביטחוניים של ישראל – מאבד את בני-שיחו הישראלים; ומי שמדבר כישראל "עטור ניצחון" על החרדות היהודיות-אמריקניות ודבק בססמאות הציוניות המסורתיות שלפיהן מקומם של כל יהודי העולם הוא בישראל, לא ידע להסביר את עצמו ליהודי ארצות-הברית. רק אם נפתח ביודעין רגישות ומודעות לפער הרעיוני בין שתי הקהילות בסוגיות כגון תפיסת הפרדה בין דת למדינה ותפיסת הזהות הדתית והלאומית, נוכל להקנות לדורות הבאים את הכלים הנחוצים לתפקודם כאזרחי הקהילה היהודית הגלובלית. גם אם איננו צריכים להיתפס לגישה פסימית בנוגע לעתיד העם היהודי, יש מקום להזכיר את האמירה שהשמיע בשעתו המדינאי האמריקני בנג'מין פרנקלין* בעת חתימתה של מגילת העצמאות האמריקנית: "או שנהיה תלויים זה בזה, או שבוודאי נהיה תלויים זה לצד זה".

* בנג'מין פרנקלין (1706-1790) ניהל את המשא ומתן בין המושבות האמריקניות לבריטניה בתום מלחמת העצמאות האמריקנית.

קטע ב'**הצעה למהפכה שקטה ביחסי ישראל-תפוצות**

(מעובד על פי הפתיחה למאמר של ז' כ"ץ*, **כיוונים חדשים**, גיליון 11, ספטמבר 2004)

ההצעות שיובאו להלן עשויות לחזק את הקשר בין ישראל לבין יהדות התפוצות ולהביא ליצירת יחסים הדוקים ביניהן, בחינת "כל ישראל ערבים זה בזה". יתר על כן, מימושן של הצעות אלו יכול לתרום להעמקת הזהות היהודית של יהודי התפוצות ושל ישראל כאחת.

ייתכן שהדגם הפורמלי והנוקשה שנקטה ישראל – יש בו משום טעות. דגם זה הוצג תכופות בנוסח: "יהדות הגולה חייבת לתמוך במדינת ישראל בכל דרך שהיא – אבל רק ישראל רשאית להחליט ולהכריע בענייניה ואף בענייני כל היהודים בעולם".

חיזוק הקשרים ההדדיים בין ישראל ליהודי התפוצות פירושו מידה גדולה יותר של השתתפות יהודי התפוצות בגיבוש ההחלטות – במיוחד באלה הקשורות בנושאים יהודיים משותפים, ולא פחות חשוב הוא שיתופם בענייני "סמלים". אני מודע לכך, שכמה מהדרכים המוצעות להלן עלולות לעורר ביקורת והתנגדות בישראל. יהיו מי שיטענו כי מימושן יחליש את ריבונותה של מדינת ישראל; יהיו שיאמרו שמימושן יהיה כרוך בהוצאת סכומי עתק שאפשר לנצלם למטרות יהודיות אחרות, כגון מלחמה בעוני בישראל ובתפוצות; אחדים מהדברים המוצעים אולי ייראו מרחיקי לכת, אולם יש לקוות שלפחות יביאו לידי חשיבה מחודשת בנושאים אלה.

הדרכים המוצעות לחיזוק הקשר הן:

- * למנות יהודי מהתפוצות שייצג את יהודי העולם ויכהן בתפקיד סגן נשיא המדינה.
- * להציב בירושלים מעין שגרירויות של הקהילות היהודיות בעולם.
- * להקים בישראל את "בית הרוח היהודית היוצרת" – הפְּתָאון היהודי – שיהיה המרכז הרוחני של העם היהודי.
- * למסד אֶסְפָּה קבועה של ראשי ישראל והתפוצות לדיון משותף ולהיכרות הדדית בין המנהיגים.
- * להעביר לקהילות היהודיות בארצות המערב את האחריות לענייני העלייה מארצות אלה.

* פרופ' זאב כ"ץ הוא מרצה בפקולטה למדעי הרוח באוניברסיטה העברית בירושלים.

ה ש א ל ו ת

ענה על כל השאלות 1-6. (50 נקודות)

1. **א.** מדוע הדיון במאמר **א'** נסוב רק על הקהילה בישראל ועל הקהילה בארצות-הברית? (5 נקודות)
- ב.** השווה בקצרה בין שתי הקהילות מבחינת העוצמה והחולשה של כל אחת מהן. (6 נקודות)
2. **א.** ציין שתי דרכים מוצלחות שסייעו להישרדות היהודית על פי מאמר **א'** (שורות 12-20), לעומת שתי דרכים אפשריות שזנחו. (6 נקודות)
3. **א.** כותבי **מאמר א'** שוזרים במאמר תיאור של סצנה מסרט של אפרים קישון (שורות 1-5), ציטוט של ביטוי ביידיש (שורה 53) ואמרה של בנג'מין פרנקלין (שורות 95-96).
- א.** מהי הנימה המשותפת העולה מהסצנה בסרט, מן הביטוי ומן האמרה? (4 נקודות)
- ב.** הסצנה מהסרט והאמרה של בנג'מין פרנקלין – כל אחת מהן מבהירה רעיון אחר. הסבר כל אחד מרעיונות אלה. (6 נקודות)
- ג.** הצירוף "שמשון המסכן" ממאמר **א'** (שורות 53-54) הוא "שבירה" של צירוף אחר. הסבר קביעה זו. (4 נקודות)
4. **א.** העתק למחברתך את התשובה הנכונה, ונמק את בחירתך: (4 נקודות)
 כותרת **מאמר א'** "שתי הכנפיים של הציפור היהודית בת-זמננו" מבטאת את:
 - (1) דעות המנהיגים בשתי הקהילות.
 - (2) עמדתם של שני הכותבים.
 - (3) מצבן של הקהילות בעולם.
 - (4) המעוף בדרך הכתיבה.
- ב.** מה מאפיין את הכותרת מבחינה רטורית? (3 נקודות)
5. **א.** הן במאמר **א'** והן בקטע **ב'** הכותבים עוסקים בבעיה דומה, אך מציעים פתרונות שונים. מהי הבעיה? (2 נקודות)
- ב.** נסח בקצרה את ההצעה במאמר **א'** ואת ההצעה בקטע **ב'**. (4 נקודות)
6. **א.** השווה בקצרה בין **מאמר א'** ובין קטע **ב'**, על פי שניים מן ההיבטים האלה: המוען, הנמען, מטרת הטקסט, מבנה הטקסט, לשון הטקסט. (6 נקודות)

פרק שני – הבעה (50 נקודות)

בחר באחד מהנושאים 7-10, וכתוב עליו מאמר בהיקף של כשני עמודים.

7. **יהודים מן התפוצות בתפקידי מפתח בישראל**
 מאז קום המדינה ועד ימינו עולות הצעות לשלב יהודים מן התפוצות בתפקידים ממלכתיים בישראל, כגון סגן נשיא, שר, נגיד בנק ישראל.
 בן-גוריון הציע למנות את אלברט איינשטיין לנשיא הראשון של מדינת ישראל;
 זאב כ"ץ (מחבר קטע ב') מציע למנות יהודי מהתפוצות שייצג את יהודי העולם ויהיה סגן נשיא המדינה.
 כתוב מאמר ובו **דון** ביתרונות ובחסרונות שבהצעות כגון אלה. **הבע** את עמדתך בנושא.
8. **עליית בני נוער**
 כתוב מאמר שיתפרסם בעיתון נוער יהודי בארצות-הברית (מאמרך יתורגם לאנגלית).
 במאמרך **שכנע** אותם כי למרות הקשיים, העלייה לישראל היא אסטרטגיה מוצלחת להמשכיות היהודית.
9. **האדם והזולת**
 "כל ישראל ערבים זה בזה" (מסכת שבועות, דף ל"ט, עמוד א'). אמרה זו משקפת עמדה מסורתית מקובלת בתרבות ישראל. לעומתה יש גישה הדוגלת ב"איש איש לגורלו".
 כתוב מאמר ובו **הסבר** את הגישות השונות, **הבע** את עמדתך ו**בסס** אותה על נימוקים ודוגמאות. תוכל לבחור בדוגמאות מתחומים כגון היסטוריה, צבא, חברה, כלכלה.
10. **מדע וטכנולוגיה מול כוחות הטבע**
 על אף ההתקדמות הרבה במדע ובטכנולוגיה, עדיין מתרחשים ברחבי העולם אסונות גדולים (כגון רעידות אדמה, מגפות ושיטפונות) המותירים את האדם חסר אונים.
 כתוב מאמר ובו **תאר** כיצד ובאילו תנאים המדע והטכנולוגיה יכולים לסייע לאדם, **והצג** את מגבלותיהם.
בסס את דבריך על דוגמאות מתחומים כגון רפואה, חקלאות ובנייה.

בהצלחה!